

МУҲАММАД ЗҶҲАЙРИЙ ШЕЪРИЯТИДА АНЪАНАВИЙ ОБРАЗЛАР ТАЛҚИНИ

ЮСУПОВА ДИНОРА

ўқитувчи, ТДШУ

Аннотация. Мақолада янги давр Эрон шеъриятида ўзига хос ижодий мероси билан танилган шоир, Муҳаммад Зўхайрий шеърияти тўғрисида сўз боради. Зўхайрийнинг шеърлари ўзига хос ва ранг-баранглиги билан бирга «шеъре ноу» - «янги шеър» йўналишида бўлиши билан бир қаторда, Нодирпур, Касройи ва Умид каби ижодкорлар ижодига яқин. Муҳаммад Зўхайрий «янги-шеър» асосчиси Нимо Юшижнинг издошларидан бири ҳисобланади. Шоир Эрон шеъриятига янги образлар олиб кирди, шеърларини ҳеч нарсадан тап тортмайдиган баёнга эга эстетик завқ, сўзларнинг муסיқий мавжлари, шаффоф биллурдек тобланувчи тасвирлар билан бойитди. Ана шу жиҳатдан ҳам, «янги- шеър» йўналишида ижод этган Муҳаммад Зўхайрий шеъриятини ўрганиш шеърларини таҳлил қилиш мақоланинг долзарблигини билдиради. Зўхайрийнинг ижодий захирасидаги баҳорни согиниб кутаётган ёлғиз қуш, дарахт ва бошқа шу каби образларни бошқа шоирлар ижодида ҳам учратиш мумкин. Муҳаммад Зўхайрий шеъриятида образлар тизими мавзусини таҳлил қилишни мақоланинг мақсад ва вазифаларини белгилаб беради. Мақоланинг объекти Муҳаммад Зўхайрий шеърияти бўлиб, шунинг предмети эса шоир шеъриятида образлар тизимидир. М.Зўхайрий шеъриятида образлар хилма-хиллигини, образларнинг талқин этилишида шоирнинг поэтик маҳоратининг кўп қирраллигини ўрганиш орқали шоирнинг маҳоратини англаш учун катта амалий аҳамият касб этади. Мазкур мақола натижалари замонавий Эрон шоири Муҳаммад Зўхайрий шеъриятида образлар тизимини назарий англаш имкониятини яратади. М.Зўхайрий шеъриятида образлар хилма-хиллигини, образларнинг талқин этилишида шоирнинг поэтик маҳоратининг кўп қирраллигини ўрганиш орқали шоирнинг маҳоратини англаш учун катта амалий аҳамият касб этади.

Таянч сўз ва иборалар: интерер тасвири, пейзаж, афоризм, мавҳумлик, қуш образи, юмористик руҳият, мажозий образ.

Аннотация. В статье рассказывается о поэзии поэта Мухаммада Зухайри, известного своим уникальным творческим наследием в иранской поэзии новой эпохи. Помимо того, что они находятся в направлении "поэма ноу" новая поэма", стихи Зохария уникальны и красочны, они близки творчеству таких творцов, как Нодирпур, Касройи и Умида. Мухаммад Зухари - один из последователей основателя" новой поэзии" Нимо Юшиж. Поэт привнес в иранскую поэзию новые образы, обогатил свои стихи эстетическим наслаждением, музыкальным сопровождением слов, утонченными образами прозрачного кристалла с описанием, которое ни к чему не прикасается. В этом отношении анализ стихотворений Мухаммада Зухари, который был творческим в направлении "новой поэзии", изучения поэзии, указывает на актуальность статьи. Одинокая птица, дерево и подобные образы, которые ждут весны в творческом багаже М.Зухари, можно встретить и в творчестве других поэтов. Анализ предметной системы образов в поэзии Мухаммеда Зухари определяет цели и задачи статьи. Объектом статьи является поэзия Мухаммада Зухари, а предметом работы-система образов в поэзии поэта. В поэзии М.Зухари большое практическое значение придается пониманию мастерства поэта путем изучения многообразия образов, многогранности поэтического мастерства поэта в интерпретации образов. Результаты данной статьи дают возможность теоретического осмысления системы образов в поэзии современного иранского поэта Мухаммеда Зохария. В поэзии М.Зухари большое практическое значение придается пониманию мастерства поэта путем изучения многообразия образов, многогранности поэтического мастерства поэта в интерпретации образов.

Опорные слова и выражения: интерьерный образ, пейзаж, афоризм, абстракция, образ птицы, юмористический дух, образный образ.

Abstract. The article describes the poetry of the poet Muhammad Zuhayri, known for his unique creative heritage in the Iranian poetry of the new era. In addition to being in the direction of "poem" and "new poem", the poems of Zohariya are unique and colorful, they are close to the work of such creators as Nodirpur, Kasroyi and Umida. Muhammad Zuhari is one of the followers of the founder of the "new poetry", Nimo Yushizh. The poet brought new images to Iranian poetry, enriched his poems with aesthetic pleasure, musical accompaniment of words, refined images of a transparent crystal with a description that does not touch anything. In this regard, the analysis of the poems of Muhammad Zuhari, who was creative in the direction of "new poetry", the study of poetry, indicates the relevance of the article. A lonely bird, a tree and similar images that are waiting for spring in the creative baggage of M. Zuhari can be found in the works of other poets. The analysis of the subject system of images in the poetry of Muhammad Zuhari defines the goals and objectives of the article. The object of the article is the poetry of Muhammad Zuhari, and the subject of the work is the system of images in the poet's poetry. In the poetry of M. Zuhari, great practical importance is attached to the understanding of the poet's skill by studying the diversity of images, the versatility of the poet's poetic skill in the interpretation of images.

Keywords and expressions: interior image, landscape, aphorism, abstraction, bird image, humorous spirit, figurative image.

Замонавий форс шеърятининг етук намояндаларидан бири, халқона услубдаги ижодкор Муҳаммад Зўҳарий шамсий-ҳижрий 1305-йил Мўрдод ойида Тинақобоннинг Аббособод қишлоғида дунёга келди.

Муҳаммад Зўҳарийнинг отаси Машрута инқилобчилари сафида фаолият юритарди ва ному-нишон, мулк-жойга эга бўлганди. Бироқ 1320 йилда барчасини тортиб олиб уни хибсга олишди. Бир неча йил Сарой зиндонида бўлди, у ердан Мулойирга, Мулойирдан Техронга ва сўнг Широэга сургун қилинди. Ўша йиллардан бошлаб Зўҳарий юмористик руҳиятда ёзган қисқа мақола, дoston ва ҳикояларини «توفیق» - «Тўвфик» каби нашриёт ва газеталарга тақдим эта бошлади.

«1329-1932 йилларда Зўҳарий Техрон университетининг Форс-тили ва адабиёти факультетида ўқиб, бакалаврлик дипломини қўлга киритди. Айнан ўша йиллардан бошлаб шеърлар бита бошлади. Зўҳарий илк шеърини раҳматли устози доктор Муҳаммад Муиннинг дарсида ёзганди. Доктор Муин унинг шеърини тинглаб, мутолаа этиб бир неча мисрасини тўғирлади ва ундаги истъоддони кашф қилиб уни қўллаб қувватлади. Секин аста Зўҳарий шеър ёзишга жиддийроқ киришди ва ўз олдида қўйган мақсади сари интилиб ўша йилдан бошлаб нашриётларда ўз шеърларини чоп эттира бошлади. Аксарият шеърлари ижтимоий ҳаётини муаммолар ё ишқ ва ошиқлик муаммолари ҳақида ёзилганди. Бироқ кўпроқ ижтимоий мавзудаги шеърлари чоп этиларди.»¹

Зўҳарийнинг шеърлари ўзига хос ва ранг-баранглиги билан бирга «шеъре ноу» - «янги шеър» йўналишида бўлиши билан бир қаторда, Нодирпур, Касройи ва Умид каби ижодкорлар ижодига яқин. Шунингдек, Зўҳарийнинг ҳиссиётга бой йўналишида яна ўша пейзажни (пейзаж-франс. paysage-жой, юрт; адабий асарда аратилувчи бадиий воқееликнинг муҳим компоненти, воқеалар кечувчи очиқ макон; ёпиқ макон-интерер тасвири; пейзаж дейилганда табиат тасвири тушунилади, лекин бу хил тушуниш бир мунча торроқ; чунки пейзаж нафақат табиатни, балки у билан бирга инсон томонидан яратилган нарсалар ҳам кўзда тутилади)² ифодаловчи - ёмғир ва тунги бўрон каби мажозий образларни «Эшик ортида» «در پشت در» ва «Ёмғирли кун» «روز بارانی» шеърларида ёмонлик аллегорияси, безовталиқ ва ховотирнинг иникоси сифатида учратиш

¹ www.wikipedia.org

²Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010; В-221

мумкин. Зўҳарийнинг ижодий захирасидаги баҳорни согиниб кутаётган ёлғиз қуш, дарахт ва бошқа шу каби образларни бошқа шоирлар ижодида ҳам учратиш мумкин. Энди диққатимизни «روز بارانی» шеърига қаратамиз:

روی مهتابی
پیچ نیلوفر
پشت شتلیزار
بحر پهناور

آبدنگ از دور
میخراشد سر
کرمک شب تاب
مشعل آذر

شب هزار الماس
دیده بر پیکر
خسته ام بیدار
اندر در بستر

Таржимаси:

Айвон устида,
Ўрам нилуфар,
Ортда Шолизор ва
Чексиз денгиз.

Йирокдан сув тегирмонин
Кўринар томи,
Ялтироқ куртча
Озар машъали

Кўрсатар пайкар
Тун олмоси мисол
Мен бедор хастаман
У гўё ўрин жой.....

Шоир бу шеъри орқали инсон орзу-армонларини ифода этмоқчи. Йирокдан кўринаётган орзу шуълаларию, яқиндаги армонлар исканжаси. Мисли ойнинг ўн беши ёруғ ва ўн беши қоронғу бўлгани каби бу ерда, бир кун қуёшли бўлса, эртаси куни ёмғирли. Кемадаги ҳолат эса инсоннинг аросат ҳолатида ва умидсизликка тушканини ифода этади.

Зўҳарийнинг дардли шеърларидан бири бўлган «در پشت در» - "Эшик ортида" шеъри инсоннинг юрагини ларзага солувчи даржада таъсирли баён этилган. Ушбу шеърга Ғаззолийнинг «سوانح» - «Савонех» номли киробидан олинган афоризми, эпиграф сифатида танланган. Диққат марказимизни ушбу ижодий намунага қаратсак:¹

در گلاویز باد و باران است
خانه ام، دل گرفته، دور ز راه

¹ از کتاب "سوانح" غزالی www.mzohari.blogpast.com

عاجز از باد، شیروانی سرخ
خیس باران، دریچه و درگاه

تیرگی هست و چیره دستی شب
هولی از ابر سایه می سازد
من تنها، به خویش رفته فرو
یاد من، رنگ مرده می بازد

Таржимаси:

Жангнинг шамолу ёмғиридан
Олис масофадан, уйим ғамга тўлди,
Ожизлик дастидан томим ҳам хароб,
Ёмғирдан бўлган ҳўл, остона ва даргоҳ
Чаққон тун, зим-зиё айлашни бошлаб
Булутлардан даҳшатли соя яратар
Фақат мен ўзимча чуқур ўйга толиб
Аҳволим ёди ўчган марҳумга ўхшар.

Ҳаяжонли ҳолатни муҳокама ҳолатига ўзгартитиш орқали Зўҳарий «шеъре ноу» - «янги шеър» йўналиши ижодкорлари орасида ажратиб туради. Бу хусусият шоир танлаган услубга мувофиқ: фикр устунлиги, мантиқнинг аниқ ҳолат сюжетини ифодалаши, композицион (комполитсия-лот. composition-тузиш, бириктириш; бадий асар қисмларини яхлит ният, муайян концепсияни шакллантириш ва ифодалаш, кўзланган ғоявий эстетик таъсир ижроси учун энг оптимал ҳолда жойлаштириш, бадий система асардаги унсурларни ўзаро алоқа ва муносабатлари равшан англашиладиган тарзда бутунликка бириктириш;)¹ безак ва бир мунча жиддий архаик сўзлар (архаизм-юн. арчаиос-қадимги, эскирган, истеъмолдан чиққан сўз ёки грамматик шакллар)² қаторидан фойдаланиши орқали юзага келади. Зўҳарий шу йўсинда ўзининг ҳамзамонларининг бегоналик ва ёлғизлик ҳисларини ифода этишга уринган. Зўҳарий тарғиб ва даъаватга урғу бериб унинг асосида ўз лексик нутқини баён этади. Эрон танқидчилари замонавий ижодкор Зўҳарий ижоди намуналарида Хуросон йўналиши анъаналари элементлари борлигини ва унинг шеърларида соддалик ва тилнинг аниқлигини эътироф этишади. Яна бир қатор танқидчилар фикрига кўра, Зўҳарий ижодида Нимо Юшижнинг образлар тизими ва йўналишининг таъсири борлиги таъкидланади.³

Классик шерълар таъсирида шоир ўз ижодида фалсафий характерга эга архаика ва афоризмалардан фойдаланди. Замонавий шеърятда, «эркин аруз» қоидаларига биноан ёзилувчи шеър архитектоника (архитектоника-юн. architektonike-қурилиш санъати, меъморлик; адабиётшуносликда адабий асарнинг нақи қурилиши, унинг асосий қисмлари, боблари, фасллари, парда кўринишини бир бутунга бирлаштириш маъносида қўлланилади; баъзан комполитсия термини синоним тарзида ҳам ишлатилади, лекин бу маъносида термин омалашган эмас)⁴ -оҳанг ва қофияда намоён бўлади. Шоирнинг шеърлари йўналиши Нимо Юшижнинг «руҳий пейзажи»га яқин.

¹ Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010.; В-221

² Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010; В-36

³ Кляшторина В.Б. «Новая поэзия» в Иране. –Москва. «Наука». 1975.

⁴ Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010.; В-38

Зўҳарий ижодий намуналари орқали инсонлар онгига танқидий назарлари билан кириб боради ва инсоннинг ўзи билан ўзи мулоқот қилиши ва фикр юритишини ва фақатгина куролланганлар яъни бепарво бўлмаганларгина тўғри қарор қабул қила олишларини, муаммолардан қочишни эмас, балки қарор қабул қилиб ўз тақдирларини яратишларига ундайди.¹

Шоирда ўз мустақил қарашига эга фаол қаҳрамон фикри, инсоният ҳаёти моҳияти билан вобаста фалсафий қарашлар орқали мужассам бўлади. Ер қаридан изланган илҳом, она заминини «ҳаёт хуни» билан суғоришида намоён бўлади. Зўҳарийнинг бу шеърдаги шоирона аллегорияси фалсафий лирик йўналишда бўлиб, турли хил ҳолатларда намоён бўлади (муомалага киришади). Мавзунинг асосий объекти «ҳаёт ва ижод» ва шоирга мурожаат тарзи ерни суғориш ва илҳомланиш орқали акс эттирилган.

Зўҳарийнинг барча ижодий намуналари ё ёлғизлик қайғусига йўғрилган, ё умид учқунларига. Шоир шеърларини таҳлил этишда у асосан инсонларнинг ички олами дардларини акс эттирган дейиш мумкин.

Зўҳарийнинг фикрига кўра, шоир ҳаётининг мазмуни, ўз замондошларининг дард-у алам ва қувонч-у шодликларини ифода этиш, инсонлар кўнлига йўл топа олиш, уларнинг ҳасратларини ўз ижодида акс эттиришдан иборат. Зўҳарийнинг айнан ана шундай аллегорик руҳда, анъанавий сўфиёна лирик кўринишдаги образида, «Ёпиқ дераза»- «پنجره بسته»- «шоир — ҳаёт» оппозициясини ошиқ сархуш ҳофиз ва унга эришиш душвор бўлган совуққон сунбула намоён бўлади:²

گر نمی دانستی این آوازه خوان مست
 از برای دختری «دل دور و تن نزدیک» می خواند،
 کاو کسی غیر از تو - با آن گوش سنگین، سینه سنگین، نگاه سرد - نیست،
 شاید از دروازه یک پنجره، خم می شدی، آرام
 می شنیدی، آنچه می خواند
 نوحه اندوه او در سینه تنگت، گران می گشت
 گریه می کردی، گل سرخی به پایش می فکندی نرم.

Таржимаси:

Наҳот билмас эдинг, бу сархуш ҳофиз
 «Қалбан йироқ, жисман яқин» қиз ҳақида куйлашин,
 Сендан ўзга ҳеч ким,
 Бунча безтибор, бунча бағри тош, совуққон эмас.
 Шояд деразангдан аста эгилиб,
 У нени куйлашин тинглаганингда
 Унинг ашуласин ғаму андуҳи,
 Бағритош дилингни юмшатармиди.
 Кўз ёшларинг шашқатор бўлиб.³

Композитсия шерънинг ритмик ва график тузилиши, композитсия ва ҳажм бош гўяни кучайтириш мақсадида йўлланганлиги, шоирнинг фикрини ифода этувчи «шеър-э ноу» йўналишига мансуб. Образлар сўфиёна лирикага асосланиб, ҳолатни таъсирли ифода этилишига ва қабул қилинишига замин яратади. Шоир ғояларига мавҳумлик беради ва шу билан бирга янги маъноларга урғу беради. Шеърнинг устунлик жиҳати анъанавий

¹ доктор محمد رضا روزبه، ادبیات معاصر شعر ایران. چاپ چهارم. تهران. 2009

² نشر توس سال 1381 تهران «ستاره هر برای» مجموعه اشعار محمد زهری

³ She'r tarjimasi Bitiruv Malakaviy ish muallifi tomonidan bajarilgan

образларнинг ва таъсирчанлик метафора (метафора-юн. метапҳора-кўчириш, маъно кўчишининг кенг тарқалган турларидан бири, нарс-ҳодисалар орасидаги ўхшаҳсликка асосланувчи кўчим тури, троп; метафора моҳиятан яширин ўхшатиш бўлиб, унда ўхшатилаётган нарс-тилга олинмагани ҳолда, унинг маъносини ўхшаётган нарс-яъни уни ифода-лаётган сўз билдиради)¹ ва эпитет (эпитет-юн. epitethon- илова этилган, изоҳланувчи, бадий сифатлаш; нарс-ҳодисанинг белгисини образли ифода-лайдиган бадий аниқловчи)² даражасининг мослашуви ва янги талқиндалигида. Бу образларнинг янги матндан ўрин эгаллаши, композитсия ва қофиясозликка ўзгача таъсир кўрсатади. М.Зўҳарий ўзининг барча асарларида ушбу шоирона услубнинг турли даражаларига асосланади. Қофия масаласига келадиган бўлсак, Зўҳарий ижодида тўрт мисрали (چهار پاره) ижодий намуналарни учратишимиз мумкин. Бу усулда иккинчи ва тўртинчи мисра қофияланади. Бунга яққол мисол қилиб 1968 йилда ёзилган «Шабнома» (شبنامه), тўлами шерларини олишимиз мумкин:

شبی از شبها
در تلاش راهی
باد
بر پنجره بسته بی آواز
به شکایت نالید.

Тунлардан бир тун
Шамол йўлни қидириб
Ёпиқ деразага сассиз садосиз
Нолишга тушди

Бу ерда шоир ҳаёт йўлин топа олмай, не қиларини билмай даду-фарёд қилаётган образни гавдалантирган. Шамол бу инсон, ёпиқ дераза эса ҳаётнинг бешавқат эшикларининг унга бот-бот ёпилавериши ва унинг уларга қайта-қайта мурожаат этиши.

شبی از شبها
پچ پچ گنگی
در خلوت یک کوچه
طرح فریادی را
در روشن فردا
می ریخت

Тунлардан бир тун
Номаълум пичир-пичир
Бир кўча хилватида
Эртанги ёруғ кунга
Фарёдин тўкарди.

Пичир-пичир бу ерда ҳасратни ифода этмоқда. Ушбу ҳаракат образининг обекти номаълум ва шунга кўра, уни ушбу қаро тун сокинлигида эртанги кунига фарёд қилишини ўхшатган.

¹Қуроноф Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010; В-169

²Қуроноф Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010; В-363

شبی از شبها
با غریو رعدی
برق خندید.
و سپس باران،
زار و دلتنگ گریست.

Тунлардан бир тун
Ғурурла момқалдирок кулди
Сўнгра ёмғир
Хору зор йиғарди.

Момоқалдирок образи бу ерда инсоннинг бардоши ва иродасини ифода этмоқда. Момоқалдирокнинг ғурурла кулиши эса, инсоннинг ҳаёт ташвишларидан тўйиб ёрилиши, ёмғир эса бу ҳолатдан сўнг инсон кўзига олган аламли кўз ёшларни ифодалайди.

شبی از شبها
ای تو آیینه هر پاکى!
ای پاک!
با تو باور کردم
که جهان خالى از آیینه پاکى نیست.

Тунлардан бир тун
Эй сен поклик ойнаси!
Эй поклик!
Сенга ишондим.
Бу бўшлиқ жаҳон, покликдан иборат эмас.

Поклик маъносида шоир айнан нимани таърифлаётганини аниқлаш бироз мушкул. Бирок шеър мазмунидан келиб чиқиб айтадиган бўлсак бу ёр. Ёр–поклик номи билан гавдаланмоқда. Ёрни покликнинг ойнаси дея улуғламоқда, лекин бу дунёи азим, аслида бўмбўш туюлсада ундай эмаслиги ва фақат ёрдан иборат эмаслиги шеърнинг сўнгги мисрасида айтиб ўтилмоқда.

شبی از شبها
گذری بود مرا در باغ خوابی
که تو در آن گل بودی.
حیف، این باغ، رهی داشت به دروازه بیداری.¹

Тунлардан бир тун
Тушимда мен боғ эдим
Сен унда гул эдинг
Афсуски бу боғда бедорликка йўл бор эди.²

Ушбу тўрт мисра фалсафийликка йўғрилган. Образ тушида ўзини боғга ўхшатиши худди инсоннинг қалби улкан бир маскан эканлигини таърифлаётгандек. Туш бу ерда –орзу маъносида келмоқда, боғ эса қалбни ифода этмоқда. Ёрнинг қалб тўридаги ўрни эса, боғдаги

¹ دکتر محمد رضا روزبه، ادبیات معاصر شعر ایران. چاپ چهارم. تهران. 2009.

² She'r tarjimasi Bitiruv Malakaviy ish muallifi tomonidan bajarilgan

гул мисолида намоён этилмоқда. Не чоғлик гўзал ўхшатиш. Бироқ бу боғда бедорликка йўл бор эди, дея шоир орзулар ҳаёлоти ҳақиқатдан йироқда эканлигини ва буларнинг барчаси сароб эканлигини ифода этмоқчи.

Шундай қилиб, Муҳаммад Зўҳарий шеъриятида турли хил образлар бўлиб, ҳар бир образ бирон бир маъно, кайфият, интилиш, фикрлаш, англаш, рамз кабиларни ифода этади. Ёмғир ва тунги бўрон каби мажозий образлар безовталиқ ва ховотирликни, ёлғиз дарахт ва ёпик дераза – ёлғизлик, умид учқунлари, ўз замондошларининг дарду алам, қувончу шодликларини билдиради. Зўҳарий шеърияти бадиияти ҳақида гапирадиган бўлсак, у худди уммонга ўхшайди. Ундаги бадиийлик ижодий-руҳий фаолият маҳсулидир. Унинг шеърларидаги образлиқ ва ва кўп маънолик инсонни унинг шеърларининг моҳиятини чуқур англаб таҳлил қилиши учун бот-бот ўқишга ундайди. Зеро ҳар қандай ижодкор шеърларидан ҳам бу қадар таъсирланиш мумкин эмас. унинг энг кучли нуқталаридан бири айнан шеърнинг таъсирчанлиқ билан бирга сирлилигига вобастадир. Ушбу ижодкор шеърларидаги қофия мутаносиблиги ва оҳангдорликка бўлган эътибор бениҳоя гўзал келтирилади. Шу сабабли ҳам унинг шеърлари инсон ёдида тез қолади.

Зўҳарийнинг севимли образи - асир қуш образи талқинидир. Бу «шеъре ноу» йўналишида етарлича анъанавий ва машҳур образлардан.

Зўҳарий ижодида асир қуш образи – ёлғиз, ҳимоясиз, мағлуб инсоннинг, мағлубиятини англашга уриниб эзилаётгани талқин этилади. Образ шоирнинг ўз услуби асосида сюжетдаги ҳолатга қараб бойитилади. Демак, 1953 йилги «Тутқун» асари шеърини шаклда ёзилган бўлиб, унда мағлубиятдаги мағлубнинг ҳолати, мағлубият сукунати қарисидаги ёлғизлик, кучсизлик, дарду – аламли ҳолатлари ифода этилган.

Шеър эпиграф билан бошланади. Шерга танланган эпиграф шеърнинг якуний хотимаси билан боғлиқ муайян фалсафий йўналиш яратиб, сюжетни анъанавий киноявий фикрга буради. Замонавий жамият ҳаёти билан яқиндан ошно бўлган ва уни аниқ ва чуқур англаган шоир Зоҳарийнинг ижодий йўналишининг асосий хусусияти фалсафийлик, эҳтиёткорлик ва вазминликка асосланади. Қуш образи шунингдек Зўҳарийнинг «مرغ ماهیخوار پیر» - «Қари денгиз қуши» 1955 шеърида ҳам мавжуд. Ушбу шеър денгиз билан олишувдан мағлуб бўлган қари ва чарчаган денгиз қуши ҳақидаги ҳикоя бўлиб, Зўҳарий уни график аниқлик, драматизмга бойлиқ ва рамзий маънога асосланган ҳолда баён этган.

Шундай қилиб, шоир бу шеъри билан хаста қари қушнинг дил сўзларини ифода этган. Қари денгиз қуши образи аслида ҳаётдан хаста инсоннинг дарду-нолаларини ифода этади. У қуш образида намоён бўлиб инсоний кечинмаларни таъсирчан қилиб ёритган. Айниқса, ёшлиқ ва қарилик ҳолатлари шундай шаффоф ёритилганки инсон шеърнинг руҳиятидан айнан хаста дилнинг ёшлиқ даврини қумсаётганини, бироқ энди ёшлиқ ортда қолганлигини ва ҳаёт янада мураккаблигини парвозлар мисолида намоён этади. Эрон танқидчилари Зўҳарий ўз ижоди орқали драматизмга босиқ фалсафийлик орқали трагик муносабат билдиради, дея таърифлайдилар.

«Бир қарашда Зўҳарий ижоди атмосфераси худди бизники сингари жуда сокин ва осойишта, бироқ бу фақат юзаки қараш. Аслида бу шоирнинг барча асарлари, энг дастлабкиларидан то сўнггиларигача бизнинг давр трагик шеърияти намунасидир».¹

Шоирнинг бу ҳаққоний қараши ва Исмоил Шохрудий (Аяндек) танқиди шоирнинг кўплаб асарлари орқали ўз тасдиқини топган, айнан 1969 йилдаги шеърларида. Ушбу шеърларда ҳам

¹ Кляшторина В.Б. «Новая поэзия» в Иране. –Москва. «Наука». 1975.

аввалги намуналаримиз каби яна куш образи намоён бўлади. Бу гал у муҳим ва долзарб муаммолардан бири бўлган, Эрон муҳожирларининг ижтимоий аҳволини намоён этади. Бу муносабат ёки алоқа асосан шеърнинг «Муҳожират» («Моҳаджерат») дея номланишида акс этади.¹ Шоир ўқувчига ярадор қари, ёлғиз қолган қушнинг ўз ҳоли ҳақида бир он ҳам ўйламай, барча фикру ҳаёли қушлар галаси парвозига етиб олиш, улар билан бирга парвозни муваффақиятли давом эттиришда эканлигини таърифлайди. Шоир бу билан урушда шахид кетган дўсту биродарлар, ҳаёт неъматларига ва орзуларига эришиб улгурмаган, ёш жонини қурбон қилганлар биродарлар ҳақида гапиради. Биз қуйидаги шеърларни ўрганиб чиқиш жараёнида ҳолатнинг аниқ акс этирилиши муаллифнинг мукаммал фикрларини қамраб олишини кўрдик. Айнан аллегория яъни киноя услуби, Зўҳарийнинг ўзига хос йўналиши шунда, у композитсиявий услубда ўз фикрини ифода этади.

«Шоир ва ҳаёт» мавзусига аталган 1972-йилда «صحن» - «Сўҳан» журналида чоп этилган «اسارتی در اسارت» - «Тутқунликдаги тутқунлик» шеърида Зўҳари ҳолатга кўра икки ижодкор тақдирини таққослайди ва туташтиради. Шунга кўра тутқунликдаги муваффақиятли мавжудлик ва эркинликдаги трагик ўлим, ночор мусаввирнинг ҳол-аҳволи қушлар вазоиятига душ келганлиги баён этилган. Бизга таниш бўлган яна бир тутқун қуш образи. Агар ҳозиргача бу образ тутқунликда азобланаётган, жабрланаётган шахсни ифода этаётган рамз бўлса, эндиликда бу образ қафасда тутқун канарейка образини ифода этиб, кўр-кўрона эстетик ожизликнинг рамзи, шеъриятнинг мантиқсизлигини, ҳақиқий ҳаётдан узилганлигини ва бу образнинг оппозитсияси дили яраланган озод тўрғай қуши эканлигини намоён этади.

Мазкур шеър, ҳақиқий лирика муҳлисларига аталган ва замонавий шеърий мулоҳазаларга асосланган. Замонавий шеъриятни эстетика ва ёлғизлик руҳиятида тараннум этувчи, консерватив фикрловчи ёзувчиларга шоирона жавоб тарзда баён этилган.

Шеър шаклида мурожаат усули қўлланган, шеърдаги мунозарали саволлар далилларга асосланган ва шоир ҳаёлий оппонентга юзланган.

Канарейка ва озод тўрғай қуши ўртасидаги аллегория тўлиқ ифодаланмаган. Образлар фақатгина танланган ва белгиланган. Шунингдек, юзага келган ҳолатга ҳаяжонли ва таъсирчан урғу берилиб, муаллиф ўзининг аниқ муносабатини ифода этган.

«اسارتی در اسارت» - «Тутқунликдаги тутқунлик» шеъри «шеъре ноу» - «янги шеър» йўналишидаги янги, қизиқарли мулоқот усулига яққол намуна бўлиб, ассотсиатив ролларга ва мулоқотга урғу беради. Бу ерда кўплаб асарларда кузатилганидек, ассотсиатив образ (ассотсиатив образ-лот. associatio-бирлаштирма, қўшмоқ; нарс ҳодиса ва тушунчалар орасидаги илғаб олиниши қийин бўлган алоқаларга асосланган, уларни қутилмаган тарзда бириктириш, қиёслаш, чоғиштириш, қаршилантириш орқали воқе бўлувчи ва шу туфайли юксак даражадаги метафориклик, субъектлик касб этувчи образ)² метафорик шаклда ифода этилади. Даставвал метафора негизида ётган таққос тўхтатилади ва янги маънолар касб этувчи фикрларга уйғунлашади. Матнда ассосациялар динамикасига эътибор қилинган.³

Шундай қилиб, Муҳаммад Зўҳарийнинг «янги шеър» йўналишида ёзган шеърларида асир қуш образи – ёлғиз, ҳимоясиз, мағлуб инсоннинг, мағлубиятини англашга уриниб эзилаётгани талқин этилган. Шоирнинг «Тутқун» шеърида мағлубият сукувати қарисидаги ёлғизлик,

¹ . پیام نوین. 1960. عبدالله علی دستغایب. بررسی اجملی در برا یشعر نو فارسی

² Қуронон Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. Тошкент. 2010.; В-39-40

³ نشر توس سال 1381 تهران «ستاره هر برای» مجموعه اشعار محمد زهری

кучсизлик, дарду аламли ҳолатлари ифода этилган. Куш образи шунингдек, Зўҳарийнинг «مرغ ماهیخوار پیر» - «Қари денгиз куши» 1955 шеърида ҳам мавжуд. Ушбу шеър денгиз билан олишувдан мағлуб бўлган қари ва чарчаган денгиз куши ҳақидаги ҳикоя бўлиб, Зўҳарий уни график аниқлик, драматизмга бойлик ва рамзий маънога асосланган ҳолда талқин этган. Шоир бу шеъри билан хаста қари кушнинг дил сўзларини ифода этган. Қари денгиз куши образи аслида ҳаётдан хаста инсоннинг дарду-нолаларини ифода этади. У куш образида намоён бўлиб инсоний кечинмаларни таъсирчан қилиб ёритган. Булардан ташқари, шоир шеърларида тутқунликдаги муваффақиятли ҳаёт кечираётган канарейка ва эркинликдаги фожиали ўлим топган тўрғай каби куш образлари ҳам мавжуд. Бу образлар рамзий образлар бўлиб, қафасдаги тутқун канарейка образи тутқунликда азобланаётган, жабрланаётган шахс сифатида талқин этилса, дили яраланган озод тўрғай куши кўр-кўрона эстетик жиҳатдан ожиз, шеърятлари мантиқсиз, ҳақиқий ҳаётдан узилган баъзи шоирларларнинг рамзий образидир.

ХИТОЙ ДРАМАСИГА САНСКРИТ ВА ХИНДИЙ ТЕАТРИНИНГ ТАЪСИРИ

КОМИЛОВА ШАХНОЗА

ўқитувчи, ТДШУ

Аннотация. Мазкур мақолада хитой адабиётида драма жанрининг пайдо бўлишига таъсир кўрсатган ҳинд маданияти, жумладан санскрит драма ва театрининг таъсири масаласи ақс эттирилган. XIII-XIV асрларда Хитой адабиётида драматургиянинг ривожланиши кузатилса-да, унинг пайдо бўлиши қадим даврларга бориб тақалади. Мазкур даврга келиб драматургияда шаклланган “сивень”, “цзацзюй”, “чуанцзи” жанрларининг ўзига хос жиҳатлари хусусида сўз боради. Сўнг, драманинг пайдо бўлишида санскрит драмасининг таъсир масалалари Суй Дишан ва Жень Женьдо каби ёзувчиларнинг олиб борган тадқиқотлари асосида таъкидлаб ўтилди. Мақолада жанр нуқтаи назаридан санскрит драмаси ҳамда хитой драмасининг ўхшашликлари келтирилган.

Опорные слова и выражения: Санскрит драмаси, «наньсивень» (南戏), «цзацзюй» (杂剧), вэньянь яэзы, байхуа суэзы, санскрит тили, пракрит тили, «чуаньци» (传奇), “Шарипутрапракаран”, “Кумаралата”, “Шакунтала”.

Аннотация. Данная статья отражает влияние индийской культуры, в том числе санскритской драмы и театра, на возникновение жанра драмы в китайской литературе. Хотя развитие драматургии в китайской литературе наблюдалось в XIII-XIV веках, ее появление относится к глубокой древности. Автор рассматривает особенности жанров «сивень», «цзаяцзюй», «чуанцзы», сформировавшихся в драматургии к этому периоду, освещает вопросы влияния санскритской драмы на возникновение китайской драмы на основе исследований, проведенных такими писателями, как Суй Дишан и Чжен Чжэндо. В статье представлены санскритская драма и ее сходство с китайской драмой с точки зрения жанровых особенностей.

Таянч сўз ва иборалар: санскритская драма, «наньсивень» (南戏), «цзацзюй» (杂剧), «чуаньци» (传奇), вэньянь яэзы, байхуа суэзы, санскрит, пракрит, “Шарипутрапракаран”, “Кумаралата”, “Шакунтала”.